

TAHA AKYOL

ATATÜRK'ÜN

ANAYASASI 1924

TEK PARTİDEN CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNE

—
Araştırma
İnceleme
—

100 YIL

ATATÜRK'ÜN ANAYASASI 1924
Tek Partiden Cumhurbaşkanlığı Sistemine 100 Yıl

Yazan: Taha Akyol

Editör: Hülya Balcı

Yayın hakları: © 2024 Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Nisan 2024 / ISBN 978-625-6666-27-6

Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı: Taylan Polat

Sayfa uygulama: Yeşim Ercan Aydın

Baskı: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli - Bağcılar - İSTANBUL

Tel: (212) 515 49 47

Sertifika no: 45464

Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Atatürk'ün Anayasası 1924

Tek Partiden Cumhurbaşkanlığı Sistemine
100 Yıl

Taha Akyol

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

Fikir dünyamın mimarlarından

muhterem hocam

Ali Fuat Başgil'in

aziz ruhuna

hürmetlerimle...

İçindekiler

Önsöz.....	9
1. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e.....	11
2. Anayasa'ya giden yol.....	27
3. Anayasa Meclis'te	41
4. Meclis, kadın ve fıkıh	63
5. Reisicumhurun yetkilerine sınır	81
6. "Allah reisicumhur olsa..."	93
7. Yargı.....	113
8. Türklerin kamu hakları.....	125
9. Anayasa 1924-1960.....	139
10. Türkiye'nin anayasa sorunu.....	157
Kaynakça.....	177
Dizin	181

Önsöz

1924 Anayasası'nın 100. yıldönümündeyiz. Cumhuriyet'in ilk anayasasıdır. Buna göre Türkiye, Meşrutiyet dönemini dikkate almasak bile, en az 100 yıllık bir anayasa tecrübesine sahip, ama bu tecrübelerden dersler çıkarılarak uzlaşmayla bir anayasa yapılamadı. Buna anayasal istikrarsızlık diyoruz. 21. yüzyılda kutuplaşma daha artmış, Türkiye'nin anayasal sorunları daha ağırlaşmış bulunuyor.

Yaşanmışlardan dersler çıkarma duygusu beni bu araştırmaya yöneltti.

Kitap 1924 Anayasası'nı doğuran siyasi gelişmeleri, anayasa yapımında hâkim olan düşünceyi ve Meclis'teki tartışmaları anlatarak başlıyor.

Dikkat çekici husus, 1924 Anayasası'nı yapan Meclis'te, tamamı Gazi'nin Halk Fırkası mebusları olduğu halde, kuvvetli bir muhalefetin bulunması ve bazı kritik maddeleri değiştirmeleridir. Anayasa'nın emirle değil, böyle hür tartışmalarla yapılması bakımından bu, değerli bir tarihi tecrübedir.

İzleyen bölümlerde, tarihçi François Furet'nin Fransız tarihinde gördüğü devrim-anayasa ikilemini Türkiye'nin de yaşadığı anlatılıyor.

1961 ve 1982 anayasaları, temel dinamikleri itibarıyla kısaca özetlenerek, son bölümünde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve sorunları tahlil ediliyor.

Türkiye'nin anayasal istikrarsızlığının kuvvetler birliği ile kuvvetler ayrılığı arasındaki gelgitler ve siyasi güç karşısında hukukun zayıflığı halinde ortaya çıktığı görülüyor.

Kitabın yazılmasında Meclis Zabıtları, dönemin gazeteleri, hatırat ve akademik araştırmalar esas alındı. Meslektaşım Elif akır, metni okuyarak tashihleri düzeltti.

Doğan Kitap'ta editörüm Hülya Balcı her zamanki vukuf ve titizliğiyle metni yayına hazırladı. Yayın Direktörü Cem Erciyes, nisan ayına yetişecek şekilde kitabı yayın programına aldı. Kendilerine teşekkür ediyorum.

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e

Anayasa tarihimizde iki temel dinamik vardır: Biri kuvvetler ayrılığı, öbürü çok daha güçlü olan kuvvetler birliği eğilimi. Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasi denilen Osmanlı anayasasının yapımında temel dinamik padişahın mutlak yetilerini sınırlamak, parlamen-tonun, yargının yetkilerini ve hürriyetleri genişletmekti. Bu bakımdan temel ilke, kuvvetler ayrılığıdır; o zamanki deyişle tefrik-i kuva...

Diğeri Milli Mücadele döneminin ilk anayasası 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yer alan kuvvetler birliğidir. Bu dönemde aslolan Milli Mücadele'nin zaferidir ve bunun için Büyük Millet Meclisi'nin otoritesini güçlendirmektir. Meclis sınırsız yetkiye sahiptir. Yargı yetkisini İstiklal Mahkemeleri eliyle kullanır. Esas ilke kuvvetler birliğidir, o zamanki deyişle vahdet-i kuva...

Zafer kazanıldıktan sonra, inkılapçı otoriteyi güçlendirmek amacıyla aynı sınırsız yetki benimsendi, kuvvetler birliği ilkesi yürütmenin üstünlüğü anlamında kullanıldı. Ankara anayasaları olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunlarının özü budur.

Özetle, Kanun-ı Esasi'de kuvvetler ayrılığı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda kuvvetler birliği esas alınmıştır. Cumhuriyet'in kuvvetler birliği ilkesi anayasa hukukunda 1961 yılına kadar devam edecek, sonra da güçlü iktidarlar tarafından mümkün olduğunca benimsenecektir.

Tabii 1924 Anayasası da kuvvetler birliğini esas alacaktır.

Ankara rejiminin, o zamanki deyişle “milli hükümet”in ilk anayasası 23 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 23 madde ve bir ek maddeden ibarettir. Temel hükümleri şöyledir:

Madde 1 – Hâkimiyet kayıtsız şartsız şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır.

Madde 2 – Yürütme kudreti ve yasama salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi’nde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3 – Türkiye devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” unvanını taşır.

Madde 4 – Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca seçilen üyelere mürekkeptir.

1921 Anayasası’nın temel işlevi, Meşrutiyet’in kuvvetler ayrılığı ilkesinden ayrılıp kuvvetler birliği ilkesini getirmesi ve daha önemlisi hâkimiyeti ve meşruiyeti İstanbul’dan alıp Ankara hükümetine taşınmasıdır. Zira seçimle oluşmuş Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli hâkimiyetin “tecelli ve temerküz ettiği” tek meşru kurumdur.

Bu sebeple Mustafa Kemal, 1921 Anayasası’nı çok önemsemiş, “talebe, asker, genç, ihtiyar, her millet ferdi tarafından Kuran nasları gibi ezberlenmek icap ettiğini”¹ söylemiştir. 1924 Anayasası’nı ise bu kadar yüceltmediğini göreceğiz.

1921 Anayasası’yla, sadece meclis, hükümet ve illerden köyle-re kadar olan idare mekanizması düzenlenmiştir. Bunun dışındaki yargı, vatandaşlık, temel hak ve hürriyetler konusunda ve hatta o dönem için, saltanat ve hilafet konusunda Kanun-ı Esasi hükümlerinin yürürlükte olduğu ifade edilmiştir.

1. Atatürk’ün Bütün Eserleri, cilt 14, Kaynak Yayınları, s. 368.

İki anayasalı dönem

Hukukçu Bülent Tanör, bu bakımdan, Milli Mücadele dönemini “iki anayasalı dönem”² olarak tanımlar. Hem TBMM’nin yaptığı Teşkilat-ı Esasiye kanunu yani 1921 Anayasası yürürlükte, hem de Osmanlı döneminde Meşrutiyet anayasası olan Kanun-ı Esasi’nin bununla çelişmeyen hükümleri yürürlükte. Saltanat ve hilafet Kanun-ı Esasi’de yer almaktadır, 1921 Anayasası’nda yeri yoktur.

İki anayasalılık durumu, aynı zamanda kuvvetler birliği ve ayrılığı fikirlerinin çarpışmasını da ifade etmektedir. Kanun-ı Esasi’de kuvvetler ayrılığı (tefrik-i kuva), Teşkilat-ı Esasiye’de kuvvetler birliği vardır. Milli hâkimiyet, milli irade, seçim, meclis, kongre gibi temel kavramlar Meşrutiyet döneminde kültürümüze yerleşmişti. Meşrutiyet Meclisi’nde başkanlığa seçilen Ahmet Rıza Bey, 26 Aralık 1908 günü Meclis’te yaptığı teşekkür konuşmasında, Meclis’in vazifesinin devlet gelir ve giderlerini dengelemek ve “hâkimiyet-i milliyenin katiyen teessüsüne ve bihakkin çalışmak” olduğunu belirtmişti.³

Mustafa Kemal Paşa, hilafet ve saltanatın 1921 Anayasası’nda yer almasını önlemek için bu iki anayasalılık durumundan yararlandı, bu kurumların Kanun-ı Esasi’de yer aldığını belirterek 1921 Anayasası’na konulmasına ihtiyaç olmadığını, bu kavramları fazla konuşmanın İslam dünyasının güvenini sarsabileceğini söyledi. 7 Aralık 1920 günü Meclis’in gizli oturumunda bu konudaki konuşması şöyledir:

Meşrutiyet devrinde yayımlanan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 16 Ağustos 1909 günlü sayısı. Başlığın altında “Demokrasi Mesleğinin Hadim ve Müdafidir” yazıyor.

2. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 1998, s. 267-268.

3. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre I, cilt 1, s. 51, Gün 13 Kânunusani 1324 (26 Aralık 1908).

Kanunun bu maddeleri vakia kanunlarımızdaki maddelerin bir kısmıdır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bugün için tespit edilmek lazım gelen bazı noktaları ve bilhassa iç teşkilata ait bazı hususları ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı, elde mevcut olan Kanun-ı Esasimizi külliyyen ilga etmiyoruz. Kanun-ı Esasi bugün için tespit edilmek lazım gelen noktaları ihtiva etmemektedir... Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bütün kanunlarımız tamam olmuyor. Bundan sonra ihtiyaçlar bizi icbar ettikçe, birçok kanun maddeleri şartlar gerektilikçe kanunlaştırılacaktır...

Gazi konuşmasının devamında hilafet ve saltanatın “zaten birinci esasımız” olduğunu ve ileride zamanı geldiğinde yeni anayasal düzenlemeler yapılırken değerlendirileceğini ifade etti.⁴ Böylece Ankara rejiminin hiçbir anayasal metninde saltanat ve hilafete yer verilmedi, Kanun-ı Esasi’de varlığı o sırada yeterli sayıldı.

Bu döneme hukuki açıdan “iki anayasalı dönem” denildiği gibi, tarihçi Mahmut Goloğlu’dan esinlenerek “Üçüncü Meşrutiyet”⁵ demek de mümkündür. Bu tablo, 1924 Anayasası yapılırken ortaya çıktığını göreceğimiz tartışmaların da kaynağıdır. 1924 Anayasası yapılırken de kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı fikirleri çarpışacaktır.

21. yüzyıl Türkiye’sinde hâlâ devam eden, yerine oturtamadığımız temel sorudur: İktidarların yetkisi kuvvetler birliği yönünde geniş mi, kuvvetler ayrılığı ile sınırlı mı olmalı?

4. *Gizli Celse Zabıtları*, Devre 1, cilt 1, s. 135, gün 7 Aralık 1920 (Matbu metinde sehven: 25 Eylül 1336 (1920) yazılmıştır. Metinde “kanun” denilirken bazen Kanun-ı Esasi, bazen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kastedilmiştir. Ben alıntı yaparken hem kanun adlarını kullandım hem günümüz Türkçesine uyarladım.)

5. Mahmut Goloğlu, Bernard Lewis’e atıfta bulunarak 1920’de TBMM’nin açılmasını “Üçüncü Meşrutiyet” olarak niteliyor. (Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*, İş Bankası Yayınları, 2010.) Anayasa hukuku bakımından saltanat kaldırıluncaya kadarki “iki anayasalı dönem” aynı zamanda “üçüncü meşrutiyet” olarak görülebilir.

TAHA AKYOL

ATATÜRK'ÜN ANAYASASI 1924

- Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı ilk anayasa, o zamanki deyişle 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu.
- 1924 Anayasası'nın hazırlanışı ve Meclis'teki özgür tartışmalar...
- Yetkilerin, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın elinde toplanmasına karşı çıkan devrimci ve muhalif milletvekilleri...
- Meclis'te kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı tartışmaları...
- "Vatandaşlara Türk denilir" şeklindeki anayasa maddesine Türkçülerin itirazı...
- 1924 Anayasası'nda özgürlükler ve yargı bağımsızlığı...
- 1924 Anayasası'nın uygulanma sorunları, devrim-anayasa çelişkisi...
- Ve, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yeniden yetkilerin tek elde toplanması...

Taha Akyol, Meclis tutanaklarına, dönemin gazetelerine ve akademik kaynaklara dayanarak Türkiye'nin 100 yıllık anayasa serüvenini anlatıyor.

QR kodu okutunuz

Dijital fiyat etiketi

Sertifika no: 44919

ISBN 978-625-6666-27-6

9 786256 666276

DK
Doğan
Kitap